

اصول و روش‌های تربیتی پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درباره دعوت به نماز فرزندان

حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر اصغر آیتی *

«لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ
يُرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا»^۱

اشاره

نماز عبادتی فردی و اجتماعی در دین اسلام که نقشی اساسی در زندگی فرد مسلمان ایفا می‌کند. این عبادت نه تنها وظیفه دینی و عبادی است، بلکه ابزار برای نزدیکی به خداوند، تقویت ارتباط فردی با خالق و شکل‌دهی به اخلاق و رفتار انسان‌ها نیز شناخته می‌شود. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ که الگوی برجسته انسانیت است، در دعوت به نماز و تربیت فرزندان خود روش‌های متنوع و مؤثری به کار بردند که هم‌زمان با توجه به نیازهای روحی، جسمی و روانی کودکان، آنها را به سوی پذیرش نماز و اهمیت آن سوق می‌دادند.

روش‌های تربیتی پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در دعوت به نماز، فراتر از آموزش خشک و دستوری بود. ایشان با بهره‌گیری از زبان محبت، تشویق و مهارت‌های روان‌شناختی، می‌کوشیدند در دل فرزندان خود محبت به نماز و روح عبادت را نهادینه کنند. این فرآیند نه تنها در دوران کودکی آغاز می‌شد، بلکه تا رسیدن به سنین بلوغ و درک کامل، همواره با رشد تدریجی و احترام به شخصیت کودک همراه بود.

در این نوشتار، به بررسی و تحلیل برخی از مهم‌ترین روش‌های پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در تربیت دینی و دعوت فرزندان به نماز پرداخته می‌شود. این روش‌ها به‌ویژه در زندگی حضرت علی عَلَيْهِ السَّلَام

* دانش‌آموخته دکترای قرآن و مدیریت، جامعه المصطفی العالمیه.

۱. احزاب: ۲۱: «به‌یقین برای شما در زندگی رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سرمشق نیکویی بود، برای آنها که امید به رحمت خدا و روز رستاخیز دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند.»

امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام به روشنی مشاهده می شود و می تواند الگوی عملی و الهام بخشی برای تربیت نسل های بعدی به شمار آید. هدف اصلی این نوشتار، کشف و تحلیل آموزه های تربیتی پیامبر صلی الله علیه و آله است که همچنان می تواند در دنیای امروز منبعی غنی برای تربیت فرزندان و تقویت باورهای دینی در نسل جدید استفاده شود.

اصول تربیتی پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله

همان گونه که بیان شد، پیامبر اسلام اصولی تربیتی را برای تشویق به نماز به کار می بردند. در ادامه به مهم ترین این موارد اشاره می شود.

۱. اصل محبت و عطوفت

یکی از اصول برجسته تربیتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در دعوت به نماز، استفاده از محبت و عطوفت بود. پیامبر با مهربانی و رفتار محبت آمیز، زمینه پذیرش نماز را در کودکان ایجاد می کردند. ایشان معتقد بودند عشق و محبت، بهترین ابزار برای تربیت و اثرگذاری بر روح کودک است؛ بر همین اساس، از یک سو با پرهیز از سرزنش و اجبار و از سوی دیگر مهربانی، فضایی به وجود می آوردند که خود کودک به نماز علاقه مند شود. محبت موجب ایجاد حس تعلق و امنیت در کودک می شود و او را به ارزش های والدین علاقه مند می کند. این روش، اساس هر نوع تربیت موفق است.

همراهی امام حسن و امام حسین علیه السلام در نماز

امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام در کودکی همراه پیامبر صلی الله علیه و آله در نماز بودند. هنگام سجده، یکی از آنان بر پشت پیامبر صلی الله علیه و آله سوار شد. پیامبر نماز خود را طولانی کردند و بعد از نماز با لبخند و محبت فرمودند: «فرزند نام مرکب خوبی دارند و سواران خوبی هستند»^۱. این رفتار سبب علاقه مندی کودکان به عبادت می شد.

۲. اصل تدریج در آموزش

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به تفاوت های سنی و ظرفیت فهم کودکان توجه ویژه ای داشتند؛ به همین دلیل از آموزش تدریجی برای ایجاد آمادگی روحی و جسمی در کودکان بهره می بردند. آموزش تدریجی، از خستگی و دلزدگی کودک جلوگیری می کند و به او فرصت می دهد تا آرام آرام با

۱. ابن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب علیهم السلام، ج ۳، ص ۳۸۴؛ حاکم نیشابوری، المستدرک، ج ۳، ص ۱۶۷.

مفاهیم دینی آشنا شود.

پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: «مُرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ، وَاصْرُبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرِ سِنِينَ»^۱ فرزندان خود را در هفت سالگی به نماز امر کنید و در ده سالگی اگر ترک کردند، آنان را متوجه اهمیت آن کنید». این روش نشان دهنده اهمیت آموزش تدریجی و رعایت ظرفیت کودکان است.

۳. اصل الگوسازی

یکی از مهم ترین روش های پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، الگوسازی عملی بود. کودکان همواره والدین و بزرگان خود را الگوی زندگی خود قرار می دهند. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با رفتار و عبادات خود، عشق به نماز را در دل فرزندان ایجاد می کردند. ایشان در همه امور به ویژه عبادات، خود الگو و نمونه عملی بودند. فرزندان و اطرافیان با دیدن عبادت و خضوع ایشان، به نماز علاقه مند می شدند.

اقامه نماز در حضور کودکان

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را با آرامش و خشوع به جا می آوردند و فرزندان را در کنار خود قرار می دادند. امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام فرمود: «روزی رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به نماز ایستاد. حسین عَلَيْهِ السَّلَام هم پهلوی او به نماز ایستاد. حضرت تکبیر گفت، حسین هم خواست تکبیر بگوید. به واسطه خردسالی تکبیر را به خوبی ادا نکرد. رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هفت نوبت تکبیر را تکرار فرمود تا حسین عَلَيْهِ السَّلَام در تکبیر هفتم توانست به خوبی تکبیر بگوید.»^۲

۴. اصل رعایت ویژگی های سنی کودکان

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در دعوت به نماز، با در نظر گرفتن ویژگی های سنی کودکان و نیز نداشتن سخت گیری، آنان را تشویق به عبادت می کردند. کودکان از طریق داستان ها مفاهیم را بهتر درک می کنند و شخصیت های داستانی برای آنان الگو می شوند؛ به همین دلیل پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از داستان های پیامبران گذشته برای بیان اهمیت نماز استفاده می کردند.^۳ این روش به دلیل جذابیت، برای کودکان بسیار مؤثر بود.

پیامبر رحمت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «الْوَلَدُ سَيِّدٌ سَبْعِ سِنِينَ وَعَبْدٌ سَبْعِ سِنِينَ وَوَزِيرٌ سَبْعِ سِنِينَ فَإِنْ

۱. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۸۵، ص ۱۳۳.

۲. همان، ج ۴۴، ص ۱۹۴.

۳. آیتی که در قرآن کریم به نماز پیامبران دیگر پرداخته به این مهم اشاره دارند.

رَضِيَتْ أَخْلَاقَهُ لِإِخْدَى وَ عَشْرِينَ وَ إِلَّا فَاضْرِبْ عَلَي جَنْبِهِ فَقَدْ أَعْدَزَتْ إِلَي اللّٰهِ تَعَالَى؛^۱ فرزند، هفت سال، آقاست، هفت سال خدمتکار و هفت سال وزیر است. اگر در ۲۱ سالگی (کمک کار خوبی بود) از تربیت او راضی بودی که خوب؛ وگرنه، به پهلویش بزَن [تا دنبال کار خودش برود] که نزد خداوند، معذوری.»

با توجه به همین اصل هست که پیامبر اکرم با فرزندان خوب بازی می کرد. یعلی عامری نقل کرده که با پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در پی دعوتی، به مهمانی می رفتیم. رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جلوتر از ما حرکت می کرد در راه حسین عَلَيْهِ السَّلَام را دیدیم که با پسر بچه گان، مشغول بازی بود. پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او را دید و در حضور مردم دويد تا او را بگیرد؛ اما حسین عَلَيْهِ السَّلَام به این سو و آن سو می گریخت. رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم او را می خندانند تا آن که او را گرفت.^۲

۵. اصل ایجاد انگیزه با داستان سرایی

پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با استفاده از داستانها و روایات زیبا، اهمیت نماز و ارتباط با خدا را به کودکان آموزش می دادند. این روش در ذهن و قلب کودکان اثر ماندگاری می گذاشت. داستانها به طور طبیعی سبب جلب توجه و علاقه کودکان می شوند و از آنجا که حافظه کودکان بیشتر به داستانها و تصاویر ذهنی مرتبط است، این روش می تواند پیامها و آموزه های دینی را به شیوه ای جذاب و ماندگار منتقل کند. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با بهره گیری از این روش، داستان هایی درباره آثار نماز، اهمیت آن یا ویژگی های انسان هایی که به نماز اهمیت می دهند، نقل می کردند.

داستان نماز پیامبران که در قرآن کریم آمده نمونه روشنی برای این اصل می باشد که به عنوان نمونه به یکی از آنها اشاره می کنیم:

وقتی خداوند در زمان پیری ابراهیم، اسماعیل را به او عطا کرد، او را فرمان داد که این کودک و مادرش را در مکه اسکان دهد. ابراهیم فرمان الهی را اطاعت نمود و سپس برای آنان دعا کرد.

«رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْتِدَاءَ مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَ ارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ»^۳ پروردگارا! من بعضی از فرزندانم را در سرزمین بی آب و علفی، در کنار خانه ای که حرم توست، ساکن ساختم تا نماز را برپا دارند؛ تو دل های گروهی از مردم را متوجه آنها ساز؛ و از ثمرات به آنها روزی ده؛ شاید آنان

۱. حسن بن فضل طبرسی، مکارم الأخلاق، ص ۲۲۲.

۲. احمد بن حنبل، مسند احمد، ج ۴، ص ۱۷۲؛ حاکم نیشابوری، المستدرک، ج ۳، ص ۱۹۴.

۳. ابراهیم: ۳۷.

شکر تو را بجای آورند!»

پیامبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با توجه به آیه ۱۳۲ سوره طه علاوه بر فرهنگ‌سازی نماز برای امت به فکر خانواده و کودکان خود نیز بود و از اینگونه داستان‌ها برای آنها تعریف می‌کرد.

۶. اصل تشویق عملی و استفاده از نمادها

اصل تشویق عملی و استفاده از نمادها یکی از مهم‌ترین روش‌های پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در تربیت عبادی فرزندان است. این روش با تأکید بر ایجاد انگیزه و استفاده از ابزارهای ملموس، تأثیر عمیقی بر کودکان دارد. پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ گاهی از ابزارها و نمادهای جذاب از جمله هدیه‌دادن برای تشویق کودکان به نماز استفاده می‌کردند.

پیامبر نور و رحمت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «أَطْرَفُوا أَهَالِيكُمْ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ بِشَيْءٍ مِّنَ الْفَاكِهَةِ أَوْ اللَّحْمِ حَتَّى يَفْرَحُوا بِالْجُمُعَةِ»^۱ در هر جمعه، چیزی مثل میوه یا گوشت برای خانواده‌تان هدیه آورید تا از آمدن جمعه شاد شوند.»

از امام حسن عَلَيْهِ السَّلَام نقل شده است:

نماز ظهر را در محضر رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خواندم. همین‌که حضرت سلام داد، به ما فرمود: «بر جای‌تان بمانید» و آن‌گاه برای تقسیم ظرف حلواپی در میان نمازگزاران از جا برخاست و به هرکدام مقداری حلوا می‌داد تا اینکه به من رسید. من کودک بودم، آن حضرت قدری حلوا به من داد، سپس پرسید: «باز هم بدهم؟» گفتم: «آری.» آن حضرت به خاطر خردسال بودنم، باز هم مقداری به من داد و این‌گونه به همه نمازگزاران حلوا می‌داد.^۲

این رفتار به کودکان نشان می‌دهد که نماز عملی ارزشمند است به همین خاطر انگیزه بیشتری برای اقامه آن پیدا می‌کنند.

۷. اصل تشریح فلسفه و اهمیت نماز

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به فرزندان خود توضیح می‌دادند که نماز چه جایگاهی در زندگی دارد و چگونه سبب قرب الهی می‌شود. بیان فلسفه و هدف عبادات، حس عقلانی و معنوی کودک را تقویت می‌کند و او را به انجام عمل علاقه‌مند می‌سازد.

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۲۹۹.

۲. علی نقی فقیهی، شیوه‌های ترغیب و جذب به نماز، ص ۵۹؛ به نقل از: العیال، ج ۱، ص ۳۸۰.

نماز، ستون دین است

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به امام حسن و امام حسین عَلَيْهِمَا السَّلَام فرمودند: «الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ»^۱ نماز ستون دین است. ایشان با این بیان، جایگاه محوری نماز را به فرزندان خود آموزش می‌دادند.

۸. اصل ارتباط با معنویت از طریق دعا

پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به فرزندان خود یاد می‌دادند که نماز افزون بر عبادت، فرصتی برای درخواست نیازها از خداوند است. این امر، حس نزدیکی به خدا را در کودکان تقویت می‌کرد. پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از همه فرصت‌ها برای تشویق و دعوت فرزندان و خانواده به نماز استفاده می‌کردند که از آن جمله هنگام مشکلات و سختی‌ها بود. در روایت می‌خوانیم: «أَنَّهُ كَانَ إِذَا أَصَابَ أَهْلُهُ خِصَاصَةً قَالَ قَوْمُوا إِلَيَّ إِلَى الصَّلَاةِ وَيَقُولُ بِهَذَا أَمَرَنِي رَبِّي»^۲ هرگاه به خانواده‌اش سختی و تنگدستی می‌رسید، می‌فرمود: به نماز برخیزید؛ زیرا پروردگارم مرا به این کار امر کرده است.»

۹. اصل انعطاف در شرایط خاص

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نشان می‌دادند که انعطاف‌پذیری در تربیت دینی، اهمیت دارد و سخت‌گیری در سنین پایین می‌تواند اثر معکوس داشته باشد. انعطاف‌پذیری، موجب ایجاد فضایی آرام و مثبت برای کودکان می‌شود و آنان را به عبادت علاقه‌مند می‌کند..

کوتاه کردن نماز برای کودک

پیامبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز ظهر را با مردم به جماعت برگزار و دو رکعت آخر آن را بر خلاف معمول کوتاه کرد (تندتر خواند). پس از نماز، مردم گفتند: «یا رسول الله! آیا در نماز حادثه‌ای رخ داد؟» حضرت فرمود: «چرا می‌پرسید؟» گفتند: «دو رکعت آخر نماز را با سرعت خواندید.» فرمود: «مگر صدای گریه و فریاد کودک را نشنیدید؟»^۳

۱۰. اصل دعوت به تفکر در آثار نماز

پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به کودکان می‌آموختند که آثار نماز تنها در آخرت نیست، بلکه در زندگی دنیا نیز تأثیرگذار است. ایشان افزون بر اینکه خود به نماز اهمیت فراوان می‌دادند، به آموزش آثار

۱. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۹، ص ۲۰۲.

۲. ورام بن ابی فراس، مجموعة ورام، ج ۱، ص ۲۲۲.

۳. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۴۸.

معنوی، روحی، اجتماعی و حتی جسمی نماز نیز توجه ویژه‌ای داشتند. این رویکرد سبب می‌شود که نماز نه تنها تکلیفی شرعی، بلکه ابزاری برای رشد فردی و اجتماعی شناخته شود. وجود مبارک پیامبر اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در روایتی، ضمن پاسخ به پرسشی درباره چستی نماز، آثار فراوانی را برای این فریضه برشمرده است که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: راضی شدن خدا، نازل شدن رحمت الهی، برکت در رزق، سلامتی و راحتی در روح و جسم، دور شدن شیطان، استجاب دعا و رسیدن به درجات والای معنوی.^۱

۱۱. تشویق به همراهی در نماز جماعت

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کودکان را به حضور در مسجد و همراهی در نماز جماعت تشویق می‌کردند. ایشان حتی در مسجد در برابر کودکان رفتار محبت‌آمیزی داشتند. حضور کودکان در مسجد و نماز جماعت از یک سو موجب آشنایی آنها با فضاهای عبادی می‌شود، از سوی دیگر این حضور نوعی تمرین اجتماعی و دینی برای آنهاست.

روزی پیامبر رحمت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بر فراز منبر مشغول سخنرانی بود. ناگاه حسنین عَلَيْهِمَا السَّلَام در حالی آمدند که پیراهن قرمز پوشیده بودند، آن پیراهن‌ها به پای ایشان می‌پیچید و به زمین می‌خوردند. در این هنگام پیامبر از منبر فرود آمده و ایشان را برداشت و در مقابل خود جای داد.^۲

۱۲. اصل سفارش و دستور

یکی از روش‌های بسیار خوب برای دعوت فرزندان به نماز، این است که والدین و مربی علاوه بر اینکه الگویی عملی برای دعوت فرزندان به نماز است، باید از نقش سفارش و تذکر نیز استفاده کند؛ توضیح اینکه پیامبر رحمت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ علاوه بر اینکه از همان خردسالی به نماز فرزندان و اطرافیان خود توجه داشت و زمینه را برای نماز خوان شدن و پایبندی آنها به نماز را فراهم می‌آورد از نقش سازنده سفارش و دعوت نیز به مناسبت‌هایی بهره می‌جست چرا که دیدن عبادت، به‌تنهایی، فرزند را نماز خوان نمی‌کند؛ بلکه در کنار دیدن عبادت والدین و دیگران، باید تذکر و یادآوری و دستور هم باشد.

خدای متعال در کنار معرفی پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به‌عنوان الگوی عملی برای مؤمنان، به او

۱. شیخ صدوق، الخصال، ج ۲، ص ۵۲۲.

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۴۳، ص ۲۸۴.

سفارش می‌کند: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا؛^۱ [ای پیامبر،] خانواده و اطرافیان خود را به نماز فرمان ده و بر انجام آن شکیبا باش.» و پیامبر خدا ﷺ نیز تا نه ماه، آن هم روزی پنج وعده و در هر وعده هم پنج بار، خانواده و اطرافیان خود را به نماز سفارش می‌کرد.^۲

مرحوم علامه طباطبایی رحمته الله یکی از رموز موفقیت خود را شنیدن سفارشی می‌داند که آیت‌الله قاضی رحمته الله به ایشان داشتند.

نکته:

توجه به این نکته ضروری است:

۱. سفارش و دعوت با زبان زیبا و مناسب، باشد همانگونه که قرآن مجید روش حضرت لقمان در سفارش به فرزند خود درباره نماز، این‌گونه می‌گوید: «فرزند دلبندم، نماز را اقامه کن.»^۳

۲. هنگام گفتن، سرزنش، تحقیر، نیش و کنایه و... در کلامان نباشد.

۳. از همان کودکی، فرزندان را به نماز سفارش کنیم.

امام صادق علیه السلام فرمود: «ما فرزندان خود را در پنج‌سالگی به نماز امر می‌کنیم و شما فرزندانتان را در هفت‌سالگی به نماز دعوت کنید.»^۴

امید است با الگوگیری از کلام، سیره و اصول و روش های عملی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بتوانیم نسلی صالح و پیاوند به نماز را تربیت کنیم.

کتاب‌نامه

۱. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، قم: جامعه مدرسین، چ دوم، ۱۳۶۳ ق.
۲. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، مناقب آل أبي طالب علیهم السلام قم: نشر علامه، چ اول، ۱۳۷۹ ق.

۳. احمد بن حنبل، مسند احمد، ج ۴، بیروت: دارصادر، بی تا.

۱. طه: ۱۳۲.

۲. ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۴۳۶. در بعضی روایات، «در هر نوبت، یک مرتبه» آمده؛ در بعضی دیگر، «سه مرتبه» و نیز در بعضی روایات، به جای نه ماه، شش ماه ذکر کرده‌اند. در روایتی نیز آمده است که رسول مکرم اسلام صلی الله علیه و آله و سلم این عمل را تا آخر عمر انجام می‌داد.

۳. لقمان: ۱۷.

۴. شیخ صدوق، کتاب من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲۸۰.

۴. بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، بیروت: دار الفکر، ۱۴۰۱ ق.
۵. پاینده، ابو القاسم، نهج الفصاحة (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) - تهران: دنیای دانش، چ چهارم، ۱۳۸۲ ش.
۶. حاکم نیشابوری، المستدرک، تحقیق یوسف عبدالرحمن المرعشی، بی تا.
۷. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل البيت عَلَيْهِمُ السَّلَامُ، ۱۴۱۲ ق.
۸. دهنوی، حسین، نسیم مهر، قم: خادم الرضا، چ ۱۸، ۱۳۸۹ ش.
۹. دیلمی، حسن بن محمد، إرشاد القلوب إلى الصواب (للدیلمی) - قم: شریف رضی، چ اول، ۱۴۱۲ ق.
۱۰. شیخ صدوق، محمد بن علی، الخصال، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۱۳۶۲ ش.
۱۱. _____، علل الشرائع، قم: مکتبه الداوری، [بی تا].
۱۲. _____، معانی الأخبار، تصحیح: علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، [بی تا].
۱۳. _____، من لایحضره الفقیه، بیروت: مؤسسه الاعلمی، ۱۴۱۳ ق.
۱۴. _____، الإرشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، قم: کنگره شیخ مفید، چ اول، ۱۴۱۳ ق.
۱۵. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الأخلاق، قم: شریف رضی، چ چهارم، ۱۴۱۲ ق.
۱۶. طوسی، محمد بن حسن، تهذیب الاحکام، به کوشش محمدجواد فقیه و یوسف بقاعی، بیروت: [بی تا]، ۱۴۱۳ ق.
۱۷. طوسی، محمد بن الحسن، تهذیب الأحکام (تحقیق خراسان)، تهران: چ چهارم، ۱۴۰۷ ق.
۱۸. علی بن موسی، امام هشتم عَلَيْهِ السَّلَامُ، صحیفه الإمام الرضا عَلَيْهِ السَّلَامُ، مشهد: [بی تا]، چ اول، ۱۴۰۶ ق.
۱۹. فقیهی، علی نقی، شیوه های ترغیب و جذب به نماز، تهران: مهر تابان، چ اول، ۱۳۸۷ ش.
۲۰. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، ترجمه: محمدباقر کمره ای، تهران: اسوه، ۱۳۷۹ ش.
۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، ناشر: دارالحدیث، قم، چاپ: اول، ۱۴۲۹ ق.
۲۲. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، چ ۲، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
۲۳. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحار الأنوار، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چ دوم، ۱۴۰۳ ق.
۲۴. النسائی (أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الخراساني، النسائي)، المجتبى من السنن = السنن الصغرى للنسائي، تحقیق: عبد الفتاح أبو غدة، الناشر: مکتب المطبوعات الإسلامية - حلب، الطبعة: الثانية، ۱۴۰۶ - ۱۹۸۶.
۲۵. ورام بن أبي فراس، مسعود بن عیسی، مجموعة ورام - قم: مکتبه فقهیه، چ اول، ۱۴۱۰ ق.